NIKOLAJS SKUJA

RUNA, SAŅEMOT KRISTAPA RUDZĪŠA BALVU 2002. GADA 25. JANVĀRĪ

Man žēl, ka šī nebūs laba, piedienīga akadēmiskā runa. Kaut kādu pārpratumu, kļūdas un, protams, mana paša vainas dēļ par šīs sēdes dienas kārtību uzzināju tikai vakar priekšpusdienā, kad biju aizgājis pie profesora Jūlija Anšelēviča, lai viņu apsveiktu dzimšanas dienā. Viņš man parādīja, tad uzdāvināja, savu ielūgumu. Līdz tam es tikai no valodām zināju, ka Paula Stradiņa kārtējo lasījumu laikā arī mani godināšot. Pārdomāju, ko teikt, ja bez pateicības vārdiem vajadzētu vēl ko pateikt. Nospriedu, ka varētu pastāstīt par to, ko profesors Rudzītis ir devis man un manam darbam. To tad nu vakar vakarā steigā uzrakstīju. Par nožēlu, un atkal mana vaina – *mea culpa, mea maxima culpa* –, es tikai šorīt pa radio uzzināju motīvus, kādēļ man piešķirta šī balva – par mūža darbu gastroenteroloģijā. Man ļoti žēl, ka vairs nepaspēju sagatavot šim brīdim un šai auditorijai piemērotu akadēmisko runu. Tai vajadzēja un tā varēja saturēt interesantus vēl nepublicētus datus un ilustratīvu materiālu par gastroenteroloģijas un endoskopijas attīstību Latvijā, par maniem pētījumiem gastroenteroloģijā, manu *credo*, varbūt pat manā pieredzē balstītas pamācības jums, jaunākajiem. Nu jāiztieks ar manām atmiņu drumstālām...

Profesoru, toreiz privātdocentu, Kristapu Rudzīti iepazīnu un sāku strādāt viņa vadībā pirms 65 gadiem. Tātad, ja gribu palielīties, tad varu uzsvērt, ka esmu pašreiz viņa pirmais skolnieks.

Nopietnu attiecību pamatā ir laiks. Cilvēki vislabāk viens otru iepazīst kopīgi pārciestās grūtībās, piemēram, kāpjot kalnos. Ilgie gadi, profesora fascinējošā personība un mūsu paaudzes kopējās grūtības un sapņi ir tas galvenais, kas mani saistīja un saista pie profesora Kristapa Rudzīša. Kā saprotams no profesora simtajai dzimšanas dienai veltītās, 1999. gadā iznākušās grāmatas, tad citi mani neskaita un arī es pats sevi tā īsti neskaitu par profesora skolnieku. Es gan tiku atkārtoti meklējis profesora vadību, bet mūsu profesionālās un cilvēciskās attiecības dažreiz pārtrūkušas ārēju apstākļu ietekmē, pa daļai arī tāpēc, ka toreiz nesapratu viņa lielumu.

Pirms 65 gadiem, tikko pabeidzis Medicīnas fakultāti, turpināju volontēt Iekšējās slimību propedeitikas klīnikā. Varēju paturēt savu jūmtistabiņu virs klīnikas un

strādāt klīnikā pēcpusdienās, vakaros un dažreiz arī rītos, un arī tad, kad mani pieņēma par subasistentu Medicīnas fakultātes Fizioloģiskās ķīmijas institūta vadītājs profesors Roberts Krimbergs. Šo vietu man izgādāja privātdocents Rudzītis. Viņš arī deva man uzdevumu klīnikā skaitīt eozinofilos leukocītus slimniekiem pirms un pēc dažu vielu injekcijas. Darbu klīnikā un institūtā pārtrauca obligātās karaklausības dienests.

Nākamais fragments. Esmu beidzis dienestu. Padomju okupācija. Kristaps Rudzītis bija pamodinājis manī tieksmi un nepieciešamību pēc zinātniskā darba. Tā, starp citu, vēl tagad nav aprimusi. Uzzinājis par dietoloģijas aspirantūras iespēju profesora vadībā, pieteicos konkursam un to sekmīgi izturēju. Nepaspējām pilnīgi izplānot darbu par zaļbarības ietekmi uz gremošanas traktu, kas profesoram pašam ļoti interesēja, kad pēc dažiem mēnešiem ienāca vācieši. Aspirantūru likvidēja. Vācu okupācijas laikā strādāju jaunajā slimnīcā šai pusē Daugavas un profesoru pat nesatiku...

Nākamā tikšanās un sarunas notika Kurzemes katlā. Profesors Rudzītis bēgļu gaitās bija Talsu slimnīcas direktora vietnieks, es – mobilizēts 19. divīzijas galvenā pārsiešanas punkta ārsts, kas veda uz Talsu slimnīcu no Lestenes, Zantes, Grenčiem un citām kaujas vietām slimos un ievainotos leģionārus, kā arī gūstā nonākušos slimos un ievainotos sarkanarmiešus. Satikāmies ar profesoru daudzās reizēs. Viņš bija optimists: Latvija būšot drīz brīva, sabrukušot gan krievu, gan vācu totalitārā vara. Un Talsos, šajā skaistajā pilsētā, tikšot organizēta Medicīnas augstskola. Profesors to bija visos sīkumos izplānojis, bet iznāca citādi – nāca gari, drūmi okupācijas gadi.

Pēdējais mūsu kopā būšanas laiks bija samērā garš – no 1968. līdz 1978. gadam, līdz pat profesora nāvei. Es jau biju nobriedis ārsts ar saviem uzskatiem, pabeidzis divas disertācijas, aizgājis pa instrumentālisma un tehnoloģijas ceļu, ieguvis profesora nosaukumu. Biju iecelts par jaundibināta Gastroenteroloģijas un dietoloģijas centra vadītāju. Centrā bija ietvertas divas nodaļas kopā ar nodaļu ārstiem, katedras docentu un asistentu no četrām Republikas klīniskās slimnīcas (tagad Paula Stradiņa klīniskās slimnīcas) nodaļām, kas ietilpa profesora K. Rudziša vadītās Fakultātes terapijas klīnikā. Es vienlaikus biju centra vadītājs un katedras profesors, kam jālasa lekcijas un tamlīdzīgi. Bez tam centram tika pievienota Latvijas Klīniskās un eksperimentālās medicīnas institūta Uztura laboratorija un Rīgas Medicīnas institūta Centrālās zinātniskās pētniecības laboratorijas daļa. Manā vadībā strādāja vairāk nekā divdesmit ārstu. Centrs bija padots tieši Latvijas Veselības aizsardzības ministrijai, tam piešķīra plašus līdzekļus, jo bija jāpanāk Amerika. To visu stāstu tik sīki tādēļ, lai izskaidrotu turpmāko. Samērā lielā neatkarība un iespējas sakāpa man galvā, un es sāku plaši rīkoties un, kā tagad saprotu, reizēm ne visai taktiski, neparādīdams vajadzīgo cieņu katedras vadītājam. Es sadalīju tematus, mani skolnieki aizstāvēja disertācijas, lasīju lekcijas, sacerēju metodiskās vēstules, braukāju ar referātiem apkārt pa Latviju un ārpus tās, ārstēju slimniekus, organizēju seminārus un konferences, vadīju zinātnisku rakstu izdošanu

Profesors Jānis Vētra pasniedz Kristapa Rudzīša balvu profesoram Nikolajam Skujam 2002.gada 25.janvārī

u. tml., neaprunājies ar katedras vadītāju. Profesors Rudzītis manā darbā neiejaucās, manas ordinācijas nekoriģēja, tomēr nereti mūsu sarunās kritizēja manu uzvedību. Es esot neieciēties pret darbiniekiem, pacientiem un studentiem, esot pārāk skaļš, nebiju izteicies sapulcē tā, kā vajag, varētu gan valkāt mazāk spilgtas kaklasaites un tamlīdzīgi. Par šīm piezīmēm es nebūt neapvainojos. Tās tika pateiktas ļoti saudzīgi. Es, savukārt, daudzus gadījumos nevarēju saprast profesora ideju pielietojumu. Orālā sepe tika vienmēr meklēta un aizdomās turēta. Profesors Konstantins Bogojavlenskis, Histoloģijas katedras vadītājs, inteligents tālaika krievu disidents, profesora Kristapa Rudziša draugs, sakarā ar vienu sava drauga aizraušanos bija to apveltījis ar samērā saudzīgu tematu: "*Kādēļ bazofiliem ir vajadzīgs cilvēks?*" Temati bija piešķirti visiem katedru vadītājiem, tie bija trāpīgi, reizēm dzēlīgi izsmejoši. Bogojavlenskis bija mans patients, kopā pasmaidījām.

Valsts eksāmenos, kuros bija jāpiedalās arī man, nevarēju saprast, kāpēc profesors Rudzītis lika labas atzīmes studentiem, kuri, atbildot uz viņa jautājumiem, pierādīja savu asprātību un domāšanas spēju, bet nezināja manuprāt ļoti svarīgas klīniskas patiesības. Tikai ar laiku sāku saprast, ka Kristaps Rudzītis ir dzīvojis krietni priekšā savam laikam. Sāku saprast, ka principu zināšana var atsvērt faktu nezināšanu, ka iemācīties domāt un atrast vajadzīgo ir svarīgāk par faktu iekalšanu, ka daudz, ja ne gandrīz visu, hronisko slimību patogēnēzē infekcija un iekaisums ir svarīgi patogēnētiski faktori.

Esmu pateicīgs profesoram par personīgu piemēru, par dotajiem impulsiem un idejām. Man daudz kas ir noderējis, esmu to pieņēmis apzināti vai intuitīvi, reizēm pat ar prātu pretodamies. Man liekas ka, viņa zinātniskās idejas par hroniskas infekcijas ("hroniosepses") lomu daudz slimību izcelsmē ir pamatā manai otrajā disertācijā izstrādātai oriģinālai teorijai par žultsakmeņu infekciozi alerģisko patogēnēzi. Par šo disertāciju pierādīto teoriju esmu lepns, it īpaši tāpēc, ka zinātniskā doma tajā attīstīta šķiet šinī virzienā. Vairāki mani disertanti strādāja par prognozi un organisma reaktivitāti, respektīvi, virzienā, kas bija tuvs profesoram. Esmu iemācījies uz klausīt pacientus, tos nepārtraucot, nepacelt balsi, runājot ar studentiem un kolēģiem, biežāk apsvērt arī mazticamas iespējas, nenēsāt spilgtas kaklasaites darbā...

Un tomēr nevaru teikt, ka profesoram izdevās mani pārāudzināt. Tam bija vairāki iemesli. Vispirms, biju jau pārāk vecs, pārāk nobriedis kā ārsts, zinātnieks un pedagogs, kad mūsu kontakti kļuva daudz maz pastāvīgi, kad profesors, tā sakot, tika man klāt. Atšķirībā no profesora īstajiem skolniekiem, kuri uzskaitīti jau minētajā grāmatā un kuri nebija sagrēkojušies Otrā pasaules kara laikā, jo bija vēl mazi, es padomju okupācijas laikā biju *persona non grata*, un man vajadzēja daudz vairāk laika un pūļu patērēt savas ģimenes un paša aizsardzībai – praktiskam darbam. Bet galvenais iemesls bija mana atšķirīgā domāšana mūsu kopīgajā darbā. Profesors Rudzītis bija vispirms zinātnieks, filosofs, abstraktu ideju cienītājs (Saules plankumi, Mēness fāzes) un tikai pēc tam – pedagogs un ārsts, analītisks domātājs. Viņam piemita Leonardo da Vinči piedēvētās radošās personības īpašības – nerimtīga

zinātkāre, paradoksu un neskaidrību cienīšana, zinātnes un mākslas, loģikas un fantāzijas apvienošana. Es sevi sajutu vispirms kā ārstu, un biju lepins par savām labi iekaltām zināšanām, kuras centos atjaunot. To prasīju arī no citiem, teicu, ka tās jāzina tik pat labi, kā šoferu eksāmenā – viss visos sīkumos. Neticēju brīnumiem, cienīju roku darbu, punkcijas, endoskopijas, sintētisko domāšanu. Šinī ziņā man tuvāks bija profesors Pauls Stradiņš un ķirurģiskā domāšana, instrumentālisms.

Man šķiet, ka profesors Kristaps Rudzītis beidzot bija atmetis cerības mani pārāudzināt, tomēr, neskatoties uz manu viņam nepieņemamo uzvedību, viņš bija man ļoti draudzīgs. To es jutu gan klīnikā, gan viņam ciemojoties manā ģimenē Talsu ielā. Mani bērni vēl tagad atceras viņa interesantās metaforām bagātās pasakas. To es jutu arī, apmeklējot viņu katra Jaungada pirmajā dienā kopā ar citiem klīnikas ārstiem, kad viņš interesējās par manu darbu. Draudzību sāpīgi izjutu, kad vasarā ciemojos viņa lauku mājā Slaidenos – skaistā vietā Daugavas kreisajā krastā. Tad profesors bija jau ļoti stipri slim un nespēcīgs. Neskatoties uz to, viņš mani ilgi vadāja un rādīja māju, dārzu, Daugavas kalnaino krastu, stāstīja kā un kur jāiznīdē krūmi, kas viss vēl jāpadara un ko izdarīšot, un abi kopā izrakām kādu, jau iesāktu, ļoti vajadzīgu grāvīti...

Pārdomājot uzrakstīto, secinu, ka manas paaudzes cilvēki, kas Latvijā pārcieta okupācijas gadus un bija tikuši atzīti kā “šaubīgi”, un arī es tāds biju, pa daļai zaudēja savas dzīves labākos, darbīgākos gadus. Labos apstākļos varētu paveikt vairāk. Un tomēr uzskatu, ka līdz šim esmu bijis laimīgs. Esmu varējis strādāt savā no jaunības mīļajā slimnīcā tādu lielisku un rosinošu personību tuvumā, kādi bija profesori Pauls Stradiņš un Kristaps Rudzītis. Varēju ārstēt, mācīt un pētīt, varēju kopā ar profesoru Kristapu Rudzīti rakt Daugavas krastā, varēju cerēt un arī sagaidīt, ka atkal brīvi plīvo Latvijas sarkanbaltsarkanais karogs. Un patīkami arī, ka manis padarītais darbs atzīts, kā tas ir, piemēram, šodien, kad man tiek pasniegta Kristapa Rudzīša balva. Paldies par to!

A Thank-you Speech on Receiving Kristaps Rudzītis Price on the 25th of January, 2002 (Summary)

By Nikolajs Skuja

This is a speech of gratitude on receiving the Prize of Kristaps Rudzītis for his life contribution to gastroenterology. Reminiscences mainly about professor Rudzītis, also about other outstanding personalities in medicine – prof. R. Krimbergs, prof. K. Bogojavlenskis and prof. P. Stradiņš.